

**Ημέρα Μνήμης Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων
και Ηρώων του Ολοκαυτώματος**

**Η σημασία του να είσαι Δίκαιος των Εθνών:
Η ευθύνη της ηθικής και η ηθική της ευθύνης**

Τάσος Γιαννίτσης

Ιωάννινα, 27 Ιανουαρίου 2020

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το Δήμαρχο Ιωαννίνων, καθηγητή Μωυσή Ελισάφ, για την πρόσκληση να είμαι ομιλητής στη σημερινή εκδήλωση. Είναι μια εξαιρετικά τιμητική, αλλά και δύσκολη πρόκληση, καθώς καλούμαι να συνθέσω ένα σύνολο διαφορετικών συναισθημάτων που συνδέονται με τη σημερινή μέρα, και ιδιαίτερα την οδύνη, το όνειδος, τη μνήμη, το θυμό, τη συμφιλίωση όπως και την εγρήγορση απέναντι σε κινδύνους που αναβιώνουν σε ολοένα και περισσότερα μέρη του ανεπτυγμένου, κυρίως, κόσμου.

Η αναφορά της ομιλίας μου στη σημασία του να είναι κανείς Δίκαιος των Εθνών συνδέεται με το γεγονός, ότι ο τιμητικός αυτός τίτλος απονεμήθηκε το Σεπτέμβριο 2018 στον εκλιπόντα πατέρα μου, Κωνσταντίνο Γιαννίτση, για τη βοήθεια που παρέσχε το 1943/44 στην οικογένεια Ασέρ Μωυσή, με την οποία τον συνέδεε στενότατη φιλία. Τις σχετικές ενέργειες προς το Yad Vashem έκανε ο Ραφαήλ Μωυσής, τον οποίο, μια ακόμα φορά, ευχαριστώ βαθύτατα. Αυτά, προφανώς, σημαίνουν, ότι δεν είμαι εγώ το πρόσωπο στο οποίο απονεμήθηκε ο τίτλος του 'Δίκαιου των Εθνών' και η θεώρηση που έχω για το θέμα είναι δευτερογενής.

Θα ξεκινήσω σημειώνοντας, ότι στις πράξεις που δικαιολογούν τον τίτλο του Δικαίου των Εθνών, πέρα από το κεντρικό πρόσωπο, κατά κανόνα, συνυπάρχουν, συμπράττουν και εκτίθενται σε κίνδυνο και άλλα πρόσωπα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα ήθελα να αναφέρω ένα τέτοιο πρόσωπο, και, συγκεκριμένα, το διευθυντή χωροφυλακής Κηφισιάς, Μοίραρχο Γιώργο Τάγαρη, η συμβολή του οποίου στη διάσωση της οικογένειας Μωυσή ήταν πολύ σημαντική και τον οποίο αναφέρει με ευγνωμοσύνη ο Ραφαήλ στα κείμενά του.

Οι τιμηθέντες σε τόσες χώρες με τον τίτλο 'Δίκαιος των Εθνών' είναι οι τυχεροί. Είναι όσοι πέτυχαν να σώσουν ανθρώπους από το Ολοκαύτωμα και επιβίωσαν. Υπάρχουν όμως και πάρα πολλοί που προσπάθησαν να διασώσουν εβραϊκές οικογένειες ή πρόσωπα, που όμως συλλήφθηκαν και αυτοί και οι προστατευόμενοί τους και εκτελέστηκαν. Τα παραδείγματά τους είναι εξίσου ή ακόμα πιο σημαντικά και γι αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, ότι η σημερινή ημέρα είναι όχι μόνο Ημέρα Μνήμης των Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων, αλλά και όλων των Ελλήνων Ηρώων του Ολοκαυτώματος.

Ως απόγονος ενός τιμηθέντος με τον τίτλο του Δίκαιου των Εθνών και με κάμποσες δεκαετίες στην πλάτη μου, θα ήθελα να εκφράσω μια ιδιαίτερη αίσθηση: όλοι εμείς, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία, ο καθένας μας, έχουμε γνωρίσει διάφορες νίκες και ήττες στη ζωή μας, όπως και την ικανοποίηση, την απογοήτευση ή άλλα συναισθήματα που συνοδεύουν την καθεμιά. Όμως, η γνώση, ότι οι γονείς σου, με κίνδυνο της ζωής τους, κρατήθηκαν σταθερά από τις πιο θεμελιακές ανθρώπινες αξίες, δεν δειλίασαν και στήριξαν ενεργά φίλους τους για να ξεφύγουν από την θανάσιμη απειλή του Ολοκαυτώματος, υποδηλώνει μια επιλογή, που αν και δεν

έκανες εσύ προσωπικά, δίνει μια ιδιαίτερη διάσταση στον ψυχικό σου κόσμο. Ταυτόχρονα, βέβαια, παραφράζοντας λίγο τη θέση του Miguel de Unamuno – noblesse oblige- γνωρίζεις, ότι η τιμή αυτή δημιουργεί και υποχρεώσεις. Δημιουργεί την υποχρέωση στους απογόνους των Δίκαιων των Εθνών, να πορεύονται στη ζωή τους χωρίς να προδώσουν την ιστορία του προγόνου τους και τις υποθήκες που τους άφησε.

Υπάρχει ένα 'όμως'. Και για να το εκφράσω, θα χρησιμοποιήσω τα συγκλονιστικά λόγια του Αλέξανδρου Μωυσή, γιού του Ραφαήλ, γιατί εκφράζουν ένα φόβο που υπάρχει στον καθένα που θέλει να πάει ενάντια στον εκφυλισμό της ανθρώπινης υπόστασης:

Λέει ο Αλέξανδρος Μωυσής στην ομιλία του στην τελετή επίδοσης του μεταλλίου Yad Vashem για τον πατέρα μου, το Φεβρουάριο του 2019: «Το άγχος και η αγωνία μου όταν αναφέρομαι στο Ολοκαύτωμα και αναφωνώ ΠΟΤΕ ΞΑΝΑ, δεν είναι από φόβο ότι ίσως βρεθώ κι εγώ ανάμεσα στα θύματα. Όχι, ο φόβος μου είναι άλλος. Είναι πως δεν είμαι σίγουρος, αν βρεθώ κι εγώ κάποτε στη θέση όσων μας βοήθησαν, αν θα βρω το κουράγιο να ακολουθήσω το παράδειγμά τους. Ο φόβος, σε περίπτωση που βρεθώ με έναν συνάνθρωπο δίπλα μου σε κίνδυνο, αν θα έχω το θάρρος να κάνω αυτό που θα έπρεπε να είναι αυτονόητο και να τον προστατεύσω, αψηφώντας τον κίνδυνο για μένα και για την οικογένεια μου. Ή αν θα κάνω τα στραβά μάτια όπως έκαναν πολλοί Ευρωπαίοι στην Κατοχή».

Αν σήμερα αναφέρω τα λόγια αυτά είναι γιατί το φόβο αυτό τον έχουν όλοι όσοι έχουν βρεθεί αντιμέτωποι ή σκέφτονται ότι μπορεί να βρεθούν αντιμέτωποι με τέτοιες οριακές στιγμές και γιατί, εγώ, ο ίδιος, με φόβο, διαισθάνομαι με ποιο τρόπο μικρά, τυχαία ή και σημαντικά, γεγονότα ή συγκυρίες, μπορεί σε μια κρίσιμη στιγμή να παρεμβληθούν και να επηρεάσουν προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση μια απόφαση που ισορροπεί τη ζωή και το θάνατο. Παρ' όλα αυτά, τέτοιες αποφάσεις δεν λαμβάνονται εν ψυχρώ, σε ανύποπτο χρόνο. Λαμβάνονται σε κρίσιμες στιγμές και με τεράστια εσωτερική πίεση, στις οποίες φαίνεται, τελικά, η σχέση καθενός με τον εαυτό του, τις αξίες του και τον κόσμο του.

Ωστόσο, τόσο η απονομή του τίτλου «Δίκαιος των Εθνών», όσο και εκδηλώσεις όπως η σημερινή για την επέτειο του Ολοκαυτώματος, δεν γίνονται για να αναφερθούμε σε πρόσωπα, παρά μόνο ως παραδείγματα, και για να αντιμετωπίσουμε το παρελθόν, όχι ως ιστορικό αφήγημα, αλλά ως πηγή μηνυμάτων για το σήμερα και το αύριο. Τα μηνύματα είναι πολλά και διαφορετικά και δεν είναι σταθερά. Μια τέτοια ετήσια ομιλία έχει την προσωπική σφραγίδα του κάθε ομιλητή, ενώ, επίσης, επηρεάζεται από τις εξελίξεις και το κλίμα που κυριαρχούν στο συγκεκριμένο χρόνο στον οποίο εκφωνείται, όπως και από την εκτίμηση που έχει κανείς για κινδύνους που διαγράφονται, οι οποίοι κάθε χρονιά είναι διαφορετικοί.

Από μια τέτοια σκοπιά, η σημερινή ημέρα έχει δύο σημεία αναφοράς. Το πρώτο αφορά στη Μνήμη όσων μαρτύρησαν και στο ίδιο το Ολοκαύτωμα –τη shoah, για να χρησιμοποιήσω το σωστό όρο. Το δεύτερο αφορά εμάς τους ίδιους και το μέλλον μας, την ανάγκη να προστατέψουμε τη δική μας τιμή, την ανάγκη να μην ξαναζήσει η δική μας ή επόμενες γενιές οποιαδήποτε εκδοχή αυτού του εγκλήματος, οπουδήποτε και απέναντι σε οποιονδήποτε. Το ‘ποτέ ξανά’ δεν μπορεί να αφορά μόνο στο Ολοκαύτωμα που γνωρίζουμε. Αφορά σε κάθε ενέργεια, απόφαση, συμπεριφορά, σε κάθε τόπο και απέναντι σε κάθε ανθρώπινο ον, που εκτρέφουν συνθήκες ευνοϊκές για το παρανοϊκό, τις καταστροφικές εξελίξεις και τον εκμηδενισμό του ανθρώπου.

Στην ιστορία, συχνά, κοινωνικές ή πληθυσμιακές ομάδες συγκρούστηκαν ή αλληλοσκοτώθηκαν με την ιδιότητα του εχθρού, με το κίνητρο της αρπαγής, της κατάκτησης εδαφών ή πλούτου. Στο Ολοκαύτωμα όμως, έχουμε να κάνουμε με ανθρώπους που για πάρα πολύ καιρό συμβίωναν σε οργανωμένες και μορφωμένες κοινωνίες, χωρίς να έχουν παραβιαστεί θεσμοί και νόμοι, γιατί αν είχε συμβεί κάτι τέτοιο θα ακολουθούσαν για τους παραβάτες σκληρές θεσμικές κυρώσεις. Ο αντισημιτισμός εκδηλώθηκε χωρίς να έχουν σημειωθεί αμφισβητήσεις, αντιστάσεις, επαναστάσεις ή εμφύλιοι διχασμοί στις κοινωνίες όπου εκτράφηκε. Εκδηλώθηκε γιατί δαιμονοποιήθηκε το εβραϊκό στοιχείο ή, κυρίως, γιατί δαιμονίστηκαν άλλοι. Γνωρίζουμε, ότι, ιστορικά, δαιμονοποίηση και μισαλλοδοξία ευθύνονται για τη δολοφονία αναρίθμητων ανθρώπων από συνανθρώπους τους.

Ο αντισημιτισμός έχει ορισμένες μοναδικότητες: καταγράφεται στην ιστορία για αιώνες, εδράζει στην Ευρώπη, εκφράζει το παράλογο, έχει περιοδικές στιγμές κορύφωσης, όπως το 1492 στην Ισπανία και τον 20^ο αιώνα στη Γερμανία, έχει και πολλές ακόμα γνωστές ή λιγότερο γνωστές, άσχημες στιγμές. Το Ολοκαύτωμα ήταν το αποτέλεσμα της πιο καταστροφικής μανιακής ανθρώπινης σκέψης και ενέργειας στην πορεία του ανθρώπινου είδους. Ο προάγγελος της τερατογένεσης που θα επακολουθούσε εμφανίστηκε στις 10 Μαΐου 1933, με το κάψιμο βιβλίων λογοτεχνίας, ποίησης, φιλοσοφίας και επιστημονικών συγγραμμάτων του Αϊνστάιν, του Φρόυντ, του Χάινριχ Μαν και πολλών άλλων, όχι μόνο Εβραίων, στην Opernplatz, στο Βερολίνο και σε πολλές άλλες γερμανικές πόλεις, αναπαράγοντας το κάψιμο χειρογράφων και βιβλίων στη Σεβίλλη τον 15^ο αιώνα. Φυσικά, και αυτός ο προάγγελος είχε πολλούς άλλους μικρότερους προάγγελους πίσω του, όχι μόνο στη Γερμανία, αλλά και σε περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, ο Μάιος 1933 εξέπεμψε ένα ισχυρό σήμα, μεταξύ πολλών άλλων, για τα επόμενα βήματα. Η ιστορία, τότε, επιβεβαίωσε, ξανά, πως όταν αρχίσουν να καίγονται βιβλία, ακολουθεί το κάψιμο ανθρώπων.

Με την ευκαιρία της σημερινής εκδήλωσης, μπορεί κανείς να περιπλανηθεί σε πολλά, αποσπασματικά ή ατομικά, συγκινητικά ή τραγικά σημεία. Θα αποφύγω να

ακολουθήσω την επιλογή αυτή, γιατί πιστεύω ότι κεντρικό ζήτημα μιας τέτοιας ομιλίας είναι η θεμελιακή σύγκρουση Καλού και Κακού και γιατί θεωρώ, ότι η καταπολέμηση του Κακού δεν θα γίνει τόσο με την προσφυγή στο συγκινησιακό στοιχείο, όσο με τον προσδιορισμό κανόνων, αξιών και μηχανισμών αντίστασης σε τέτοια φαινόμενα, με τη συνειδητή και αποφασιστική στάση τη δική μας και των κοινωνιών μας, σήμερα και στο μέλλον. Γι αυτό, θα επικεντρωθώ σε δύο μεγάλα ζητήματα και ερωτήματα: στα θέματα της Ηθικής και της Ευθύνης. Η εντύπωση που μπορεί να δημιουργηθεί από τη λεκτική αντίστιξη 'Ευθύνη της Ηθικής' και 'Ηθική της Ευθύνης' στον τίτλο της ομιλίας μου είναι ότι ίσως πρόκειται για ένα παιχνίδι λέξεων ή και ότι αποτελούν ταυτολογία. Ας μην το δούμε έτσι. Οι έννοιες αυτές τέμνονται, αλλά δεν επικαλύπτονται. Πολύ απλά, θεωρώ, ότι η 'Ευθύνη της Ηθικής' υποδηλώνει την υπαρξιακή ευθύνη ατόμων και συλλογικοτήτων να έχουν και να λειτουργούν με ένα Κώδικα Ηθικής και αξιών, και με το σύστημα αυτό αξιών να κρίνονται για τις επιλογές που έκαναν, αλλά και για τις επιλογές που δεν έκαναν, όταν όφειλαν και μπορούσαν να κάνουν.

Η αποδοχή ενός Κώδικα Ηθικής είναι τόσο παλιά, όσο και η συγκρότηση των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών. Στην ιστορία, οι κανόνες Ηθικής αποτελούν πάντα και παντού κεντρικό στοιχείο. Οι 10 εντολές του Μωυσή, η στάση της Αντιγόνης απέναντι στον Κρέοντα και πολλά άλλα παραδείγματα από τη δική μας ή την παγκόσμια ιστορία είναι χαρακτηριστικά. Μπορεί οι κανόνες αυτοί να διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία, μπορεί να εξελίσσονται στο χρόνο, όμως συγκροτούν συστήματα Ηθικής και ηθικές κλίμακες αξιών, που εκφράζουν την πιο σημαντική διαφορά του ανθρώπου από οποιοδήποτε άλλο ον του κόσμου. Όμως, δυστυχώς, η διαφορά αυτή εκδηλώνεται και στο άκρως αντίθετο της Ηθικής, καθώς μόνο στον άνθρωπο υπάρχει ο βασανισμός, ο σαδισμός, η οργανωμένη εξολόθρευση άλλου ανθρώπου, άλλων κοινωνιών ή κοινωνικών τμημάτων.

Από την αποδοχή ενός συστήματος αξιών απορρέει το δεύτερο στοιχείο, η ηθική υποχρέωση και ευθύνη που έχουμε στο να υπερασπιστούμε τον Κώδικα Ηθικής, τις αξίες που βρίσκονται στο επίκεντρο της ανθρώπινης λειτουργίας μας. Ανάληψη ευθύνης σημαίνει αντίσταση ή σύγκρουση με ο,τιδήποτε αποτελεί παράλογο, γκροτέσκο, μισαλλόδοξο, επικίνδυνο για την ανθρώπινη υπόστασή μας και τις αξίες που πολλές κοινωνίες έχουν ενστερνισθεί. Η απραξία δεν μας κάνει θεατές, ούτε μας απαλλάσσει από την ευθύνη, όπως δεν απαλλάσσει από την ευθύνη αναρίθμητους περισσότερους απ' όσους κατηγορήθηκαν και τιμωρήθηκαν για τη συμμετοχή τους στο Ολοκαύτωμα. Ακόμα και αν θεωρούμε ότι είμαστε απλοί θεατές, στην ουσία, επιλέγουμε συνειδητά να αφήσουμε ανοικτό το δρόμο στις επιλογές άλλων, τις οποίες, συχνά, γνωρίζουμε από πριν, και, συνεπώς ταυτιζόμαστε ή συμπράττουμε μαζί τους. Περίπου ογδόντα χρόνια πριν, πάρα πολλοί γνώριζαν τι γίνεται ή υποπτεύονταν τι γίνεται ή τι θα γίνει ή και επωφελούνταν από ό,τι γινόταν.

Η βία οικοδομείται σταδιακά και αργά, μέσα από συνεχείς ενέργειες, αντιλήψεις, συμπεριφορές, που κάποια στιγμή ξεσπάνε μπροστά μας ή παραδίπλα μας με καταστροφική μανία, που μπορεί στην αρχή να μην είναι Ολοκαύτωμα, αλλά που προετοιμάζει ένα Ολοκαύτωμα, γενοκτονίες, και, πάντως, είναι προάγγελος ολέθριων εξελίξεων. Ο δρόμος προς τον Τρόμο στρώνεται καθημερινά, από πολλές μικρές και μεγαλύτερες διαδρομές, με αργό τρόπο, και μέσα από φαινομενικά άσχετες μεταξύ τους εξελίξεις, που κάποια στιγμή ξεσπούν στο φανατισμό, το μίσος και τη μετατροπή του Ανθρώπου σε εγκληματικό μηχανήμα. Τότε, η βία δεν καταστρέφει μόνο όσους έδωσαν μάχη για να την αποτρέψουν, αλλά και όσους δεν έκαναν τίποτα. Μπορούμε να στοχαστούμε στη δική μας ιστορία, πόσες φορές η βία και η καταστροφή ξεκίνησαν από ρυάκια και έφτασαν να γίνουν ορμητικό ποτάμι, το έπαθλο ή το τίμημα του οποίου ήταν ολέθριες καταστάσεις –ευτυχώς, χωρίς να πάρουν το βάρος που έχει το Ολοκαύτωμα.

Το 1784 ο Εμμάνουελ Καντ δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο ‘sapere aude’ –‘τόλμησε να κατανοήσεις’-, το οποίο θεωρήθηκε ως βάση του Ορθού Λόγου και του Διαφωτισμού. Ασυναίσθητα, ο νους μου πάει στη ρήση του Ευαγγελίου ‘Εν αρχή ην ο Λόγος’. Όμως, όσο και αν προσπαθήσει κανείς, είναι αδύνατο να κατανοήσει το Γιατί έγιναν όσα έγιναν. Ο Λόγος εδώ μένει σιωπηλός. Πώς ήταν δυνατό να συμβεί αυτό που ο Saul Friedländer χαρακτήρισε ως ‘Ανείπωτο’; Αυτή η αδυναμία περιγραφής και λογικής εξήγησης είναι που το κάνει Ανείπωτο. Ανείπωτα, όμως, δεν ήταν μόνο η εξολόθρευση ή ο τρόπος εξολόθρευσης εκατομμυρίων ανθρώπων ή η απουσία κάθε λογικής εξήγησης γι αυτό. Ήταν και ο διχασμός που παρουσιάστηκε σε πολλές κοινωνίες, όπου ένας κόσμος κατέδιδε, άρπαζε ή σιωπούσε, ενώ ένας άλλος κόσμος, στην ίδια κοινωνία, διακινδύνευε τα πάντα για να διασώσει την τιμή του ανθρώπινου γένους και της χώρας του, χωρίς καμιά ιδιοτέλεια.

Μίλησα για Ηθική και Ηθική της Ευθύνης. Είναι προφανές, ότι αναφέρομαι σε στάσεις ζωής και σε αξίες. Γνωρίζω, όμως, και γνωρίζουμε, ότι η αντιμετώπιση του Ανείπωτου δεν μπορεί να επαφίεται στην Ηθική των ατόμων ή των κοινωνιών, στον ουμανισμό ή τη συνείδηση. Στην ιστορία, ούτε η Μνήμη, ούτε η Ηθική, ούτε η Γνώση, ούτε οι Αξίες απέτρεψαν την επανάληψη των μεγάλων εγκλημάτων. Αντίθετα, κάθε φορά, η εξέλιξη της Γνώσης αξιοποιείται για ακόμα πιο καταστροφικές δράσεις και για παράλογους, εγκληματικούς για το ανθρώπινο γένος, στόχους.

Έτσι, δεν αρκεί η Μνήμη για τον Τρόμο και το Έγκλημα από τον Άνθρωπο σε Άνθρωπο προκειμένου να αποτραπούν νέα εγκλήματα. Ούτε αρκεί να αποτίουμε φόρο τιμής στη σημερινή ημέρα, όσο σημαντικό και αν είναι –και είναι. Η θεσμοποίηση της σημερινής Ημέρας είναι απλώς ένας αναγκαίος όρος για να διαφυλάσσεται η συλλογική μνήμη και να αποτραπούν μελλοντικές επαναλήψεις,

στις οποίες, ακόμα και άθελά μας, μπορεί να γλιστρήσουμε συλλογικά ή και να συμμετάσχουμε, χωρίς να φανταζόμαστε πού οδηγούν και τι ολέθρια σημασία έχουν. Το 'άθελά μας' είναι υποκριτικό. Γιατί, στ' αλήθεια, αν θέλουμε, μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε πολύ καλά πότε γύρω μας εξελίσσονται καταστάσεις που εμπεριέχουν καταστροφικούς κινδύνους. Το ερώτημα είναι αν θέλουμε να καταλαβαίνουμε και αν θέλουμε να κάνουμε κάτι όταν καταλαβαίνουμε.

Ποια είναι τα όρια μέχρι τα οποία μπορεί κανείς να ενεργήσει, να αποτρέψει, να πολεμήσει; Η αποτροπή του 'Ανείπωτου' μπορεί να βοηθηθεί, αν παραμένουμε σε εγρήγορση απέναντι σε ορισμένα προειδοποιητικά σημάδια, όπως:

- Την εκμηδένιση του ατόμου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων στο όνομα ενός ανώτερου συλλογικού καλού και διαφόρων 'ανώτερων μορφών καθαρότητας',
- Την φονταμενταλιστική απόρριψη της διαφορετικότητας μεταξύ ατόμων και κοινωνικών συνόλων και την ανέγερση άγρια διχαστικών διαχωριστικών γραμμών στο εσωτερικό μιας κοινωνίας, σε συνδυασμό με τη δαιμονοποίηση της διαφωνίας και της διαφοράς και την επίρριψη των ευθυνών της αποτυχίας σε άλλους.
- Την εξουδετέρωση θεσμών, κανόνων, βασικών δικαιωμάτων, λειτουργιών, που οδηγούν στη ποδηγέτηση κοινωνιών και στην ανεξέλεγκτη πολιτική βία.

Θεωρώ, ότι η ανθρώπινη ενσυνείδηση που ως άτομα και ως συλλογικότητα μπορούμε να έχουμε, δηλαδή η κατάσταση ενεργής και ανοικτής συγκέντρωσης και προσοχής σε αυτό που συμβαίνει γύρω μας, αποτελεί ένα φυσικό σύνορο, στο οποίο μπορούν να αναχαιτιστούν ιδεολογίες και πρακτικές που θέλουν να μετατρέψουν το ανθρώπινο σε απάνθρωπο.

Ωστόσο, στο ερώτημα τι μπορεί να αποτρέψει το κάθε νέο Ανείπωτο δεν ξέρω την απάντηση. Σίγουρα δεν υπάρχει μια απάντηση. Τότε τι; Μια μη αφελής απάντηση δεν είναι εύκολη. Αν το Ανείπωτο είναι δημιούργημα ανθρώπων, η καταπολέμησή του δεν μπορεί παρά επίσης να είναι ανθρώπινο δημιούργημα. Ίσως, αν σκεκόμαστε απέναντι όταν είναι ανάγκη να σταθούμε απέναντι, δεν χρειαστεί να φτάσουμε ποτέ σε τέτοια όρια.

Η Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος είναι μια αφορμή να σκεφτούμε γενικότερα, τι ανάλογους κινδύνους διατρέχουμε εμείς ως κοινωνία, αν θέλουμε, και τι θέλουμε να αποτρέψουμε, και πώς μπορούμε να το πετύχουμε. Στα τελευταία χρόνια διαπιστώνουμε μια έξαρση του αντισημιτισμού, αλλά, θα προσέθετα, και της βίας γενικότερα, ιδίως στο εσωτερικό περισσότερων, γνωστών σε όλους μας, χωρών. Θεωρώ, ότι τέτοια φαινόμενα δεν πρέπει να μας απασχολούν μόνο από την οπτική της σχέσης της κοινωνίας μας με το εβραϊκό στοιχείο ή, γενικά, με μειονοτικά κοινωνικά σύνολα που στοχοποιούνται. Συχνά, η έξαρση του αντισημιτισμού είναι

σημάδι των καιρών, που οδηγεί σε πολύ πιο επικίνδυνες καταστάσεις. Τα φαινόμενα αυτά είναι εκδηλώσεις ενδυνάμωσης ενός γενικότερου κλίματος, που εκτρέφει τη βία, τη μισαλλοδοξία, τον πρωτογονισμό, την απόρριψη του διαφορετικού, τη μετάβαση από το ορθολογικό στο πρωτόγονο, στο δεισιδαιμονικό και στο δαιμονιακό, το φαντασιακό και το παράλογο, σε όλα αυτά μαζί, που ποτέ και πουθενά δεν οδήγησαν μια κοινωνία σε καλύτερη θέση. Ο αντισημιτισμός γίνεται ένα εργαλείο για να επιτευχθούν άλλοι στόχοι, ακόμα και το παράλογο, δηλαδή κανένας λογικός στόχος. Ο αντισημιτισμός υποδηλώνει οπωσδήποτε την ανάδειξη κινδύνων για τους πολίτες με εβραϊκό θρήσκευμα, όμως η εμφάνιση τέτοιων συνθηκών, με όποιο μανδύα και αν εμφανίζονται, πρέπει να αφυπνίζει όλους μας από άλλη σκοπιά. Η εκτροπή της βίας είναι μια υπόγεια, καταστροφική διαδικασία, που αν την αφήσουμε να ενδυναμωθεί, η αντιμετώπισή της θα πάρει διαστάσεις σύγκρουσης και εξόντωσης. Τότε, το τίμημα είναι πάντα σκληρό μέχρι καταστροφικό, εννοώ για όσους κινήθηκαν με τέτοιες αντιλήψεις, αλλά και για τις κοινωνίες που παρασύρθηκαν σε τέτοιες λογικές. Τότε, αντί όπως έγραψε ο Μαρξ να έχουμε την επανάληψη της ιστορίας ως φάρσα, την βλέπουμε να επαναλαμβάνεται μπροστά μας ως εφιαλτική πραγματικότητα.

Εμείς, οι Έλληνες, έχουμε την ιστορία του Προμηθέα Δεσμώτη. Ο Προμηθέας συμβολίζει την αφετηρία του εξανθρωπισμού του ανθρώπινου γένους. Ο Προμηθέας τιμωρήθηκε σκληρά από τους θεούς γιατί έδωσε τη δυνατότητα στο ανθρώπινο γένος να γίνουν άνθρωποι, με βούληση, γνώση, κρίση και ικανότητα εξύψωσης από τα χθόνια όντα. Έχοντας δώσει στον κόσμο όλο τόσα δημιουργήματα του πνεύματος, έχουμε ιδιαίτερη υποχρέωση να μην ξεχνάμε τις ιδέες και τις αξίες που εμείς ως Έλληνες δημιουργήσαμε, να τις υπερασπιζόμαστε σταθερά και να μην ξεπέφτουμε σε συνθήκες ντροπής της ιστορίας.

Πριν ολοκληρώσω την ομιλία μου αυτή θα ήθελα να κάνω μια σύντομη αναφορά στην εκλογή του κ. Μωυσή Ελισάφ στη θέση του Δημάρχου Ιωαννίνων, στο βαθμό που συνδέεται με τις σκέψεις που σας ανέπτυξα. Σε μια 'κανονική' κοινωνία η εκλογή ενός Έλληνα πολίτη με εβραϊκό θρήσκευμα δεν θα έπρεπε να αποτελεί σημείο ιδιαίτερου σχολιασμού. Οι προϋποθέσεις ανάληψης δημόσιων θέσεων προβλέπονται στο Σύνταγμα και τους νόμους. Επειδή όμως πολλά βλέπουν τα μάτια μας και επειδή η ιστορική μνήμη είναι πάντα ενεργή μέσα μας, η εκτίμησή μου είναι ότι η εκλογή του Μωυσή Ελισάφ αποτελεί δείγμα, ότι ως κοινωνία μπορεί να φτάσαμε σε μια στιγμή όπου, έστω και αποσπασματικά, οι θεσμικές λειτουργίες έχουν αρχίσει να παραμερίζουν προκαταλήψεις, στερεότυπα και ιδεοληψίες, και όπου τα κριτήρια εκλογής και αξιολόγησης των δημοσίων προσώπων αρχίζουν και παίρνουν στην πράξη τη θέση που προβλέπεται στο Σύνταγμά μας.

Τέλος, θα ήθελα να θυμίσω, και ιδιαίτερα στους νέους που παρακολουθούν την εκδήλωση αυτή, ότι η ιστορία του κόσμου στον οποίο ζούμε, δεν ξεκινάει σήμερα,

ούτε από αυτούς, ούτε από εμάς. Είναι αποτέλεσμα δημιουργίας, γνώσης, θυσιών εκατομμυρίων ανθρώπων, οι οποίες έχουν συνδεθεί με μια διαδικασία αέναης σύγκρουσης μεταξύ δημιουργικών και καταστροφικών δυνάμεων. Αντλώντας από την ιστορία και τη μνήμη, αλλά και όσα διαγράφονται σήμερα στον ορίζοντά μας, θα υποστηρίξω, ότι όσα έχουν συμβεί στο παρελθόν και, γενικά, στην ιστορία του homo sapiens, δηλαδή στη δική μας ιστορία, έχουν δείξει, ότι μέσα μας, δεν κυριαρχεί μόνο η Sapienza, η σοφία, αλλά και ισχυρές δυνάμεις καταστροφής και αυτό-καταστροφής. Το εκκρεμές κινείται προς τις δυο πλευρές και δεν θα σταματήσει να κινείται. Όμως, το πού, στη ζωή του, ο καθένας θα κινηθεί ως πολίτης, ώστε καταστάσεις όπως αυτές στις οποίες αναφέρεται η σημερινή εκδήλωση, να σβήσουν σταδιακά στην ιστορία, δεν το καθορίζει η τύχη, αλλά οι προσωπικές του και οι συλλογικές μας επιλογές. Η προσωπική στάση του καθενός είναι το κεντρικό κλειδί για να μην ξαναδούμε πραγματικότητες που εμείς ή επόμενες γενεές θα τις ονομάζουμε Ανείπτωτες, και για να μη ζήσουμε, συλλογικά ή ως άτομα, παρέα με τις Μαύρες Ερινύες στην ψυχή μας.